

ORGANICKÁ ANALÝZA

01

- Léčiva (izolace přír. látek, syntéza)
- Materiály (plasty, konstrukční mater.)
- Životní prostředí (odpady, monitoring)
- Biologické vědy, biochemie, medicína, molekulární biologie

SPECIFITA ORGANICKÝCH SLOUČENIN

- 1) Neutrální molekuly, kovalentní vazby $\Rightarrow$ rozpustnost
- 2) Omezený počet prvků (C, H, O, N, S, P, J, Br, Cl, F)
- 3) Řetězání atomů uhlíku - variabilita a velký počet slouč.
- 4) Izomerie

- a) Iontové reakce mají pro analýzu podřadný význam
- b) K identifikaci org. látky je třeba:
  - i) elementární složení
  - ii) molekulovou hmotnost
  - iii) vnitřní stavbu
  - iv) vlastnosti molekuly
- c) Směs je třeba rozdělit a komponenty identifikovat individuálně

TERMINOLOGIE

- 1) Důkaz - není záležitostí kvalitativní analýzy, pouze část molekuly: nenasyt. vazby, oxidační vlastnosti, funkční skupina, přítomnost určitých prvků
- 2) Detekce - "odkrytí" vzorku po separaci
- 3) Charakterizace - fyzikální a chemické projevy

- 3) Identifikace - závěr kvalitativní analýzy
- 4) Konstituční analýza - topologie atomů v molekule, určení izomerie polohové
- 5) Konfigurační a konformační analýza (délky vazeb a úhly vazeb)

OBECNÝ POSTUP PŘI ANALÝZE NEZNÁMÉ LÁTKY

1) Látka jednotná (individuum) x směs individuí
 Kritérium jednotnosti (čistoty) - fyzikální konstanty

- bod tání (X rozklad)
- bod varu
- hustota
- refrakce

a) Bod tání ● krytalizace - srovnání bodů tání vyloučených krystalů a krystalů po odpaření matečného roztoku
 ● extrakce - srovnání bodů tání krystalů po odpaření rozpouštědla a nerozp. zbytku
Rozdílné b.t. => směs, nečistoty

b) Destilační křivka - závislost předeštilovaného množství na bodu varu. Čistá látka - rozmezí 1-2°C
 ● Hustota a index lomu podílů dest. stejně

c) Chromatografie (papírová) - rychlá metoda pro ověření jednotnosti látky

2) Charakterizace individua
 Zařazení do třídy sloučenin

Popis měšších vlastností

skupenství, barva, zápach, habitus

Určení fyzikálních konstant (b.t., b.v., ρ , refrakce, optická rotativita, absorpční spektra Vis, UV, IR)Určení skupiny rozpustnosti ve vhodných rozpouštělechUrčení elementárního složení - eliminace tříd látekSkupinové a klasifikační reakce s činidly $\Rightarrow$ přítomnost funkčních skupin v molekule $\Rightarrow$ látka se zavádí do třídy - klasifikuje seIdentifikace individuála

a) Srovnáním nalezených fyzikálních konstant s fyzikálními vlastnostmi svědků (členů stejného sumárního vzorce téže třídy) dle literatury
literatura: Beilstein: Handbuch der organischen Chemie

b) Přípravou derivátů - potvrzení správnosti ident.
Chemická reakce $\Rightarrow$ derivát, jeho b.t. se srovná s tabulkovou hodnotou.

METODY ORGANICKÉ ANALÝZY

1) Elementární analýza $\begin{cases} \text{kvalitativní} \\ \text{kvantitativní (empirický vz.)} \end{cases}$

2) Strukturální analýza - chemické vlastnosti molekuly

- rozpustnost
- funkční skupiny - skupinové reakce
- třídy - klasifikační reakce
- uhlíková kostra (derivatizací, rozštěpením)

3) Metody molekulární analýzy

Fyzikální vlastnosti (b.t., b.v., refrakce, ρ , rotativita.....)

PŘÍPRAVA LÁTKY K ANALÝZE

- Čištění :
  - pevné látky - krystalizace (b.t.) opakovaní
  - kapaliny - frakční destilace (b.v.)

střední podíl - konst. teplota
 b.v. > 150°C - za sníženého tlaku

dělení směsí : • fyzikální m. : krystalizace, destilace, sublimace, extrakce, chromatografie

• chemické m. : derivatizace (odlišné fyz. vlastnosti => fyz. dělení)

- Sušení - do konstantní hmotnosti - 0,1%

CaCl₂, P₂O₅ - nižší alkoholy
 parafin - rozpouštědla
 tuhý KOH - kys. octová

- za vyšší teploty (blok vyhřívání, sušicí přístroj) a ve vakuu

- Úprava vzorku

- pevné látky - skleněná trubička, zátky, stanol
- hygroskopické a korodující látky a kapaliny v zatavených ampulích

Průvodní informace:

- a) původ vzorku
- b) požadavek kvalitativní elementární analýzy
- c) při požadavku na kvantit. stanovení udat kvalitu
- d) způsob sušení t. vz.
- e) zvláštní vlastnosti
- f) způsob zacházení (hygroskop., expoziv., jed)

PŘED BĚŽNÉ ZKOUŠKY

05

1) Popis vzorku: skupenství, vzhled, barva, zápach, chuť

● Skupenství

- silně polární a iontové slouč. (aminokyseliny, nitrofenoly, soli org. kyselin a zásad) jsou TUHÉ
- nízkomolekulární sloučeniny s jednou O-, S-, N-funkční skupinou (alkoholy, étery, estery, aldehydy, ketony, karboxylové kyseliny, aminy, merkaptany, thioethery) jsou KAPALNÉ
- nízkomolekulární látky s více f. skupinami jsou KAPALNÉ (alifatické polyhalogen sloučeniny), glykoly a polyoly jsou SIRUPOVITÉ, nebo TUHÉ (acetamid, kys. α -aminopropionová = alanin)

● Barva

- nažloutlé: aromatické nitrosloučeniny, nitrososlouč., azoxyslouč.
- žluté: chinony, nitrofenoly, α -diketony
- oranžové až červené: azosloučeniny, nitroaminofenoly, hydroxyanthrachinony,
- zelené až modré: p-nitroso-N-dialkylaminy, chinhydrony
- fialové: anthrachinony

Bezbarvé látky (absolutně čisté) jsou zbarveny nažloutle, nahnědle - stopami doprovodných látek a oxidačních produktů

● Zápach

Čichové zkoušky velmi citlivé

1 cm³ indiferentního materiálu -

vanilin 3 x 10⁻⁸ mmol

kys. máselná 1 x 10⁻⁷ mmol

nitrobenzen 5 x 10⁻⁷ mmol

pyridin 5 x 10⁻⁶ mmol

fenol 5 x 10⁻⁴ mmol

- Alkoholický - nízkomolekulární alkoholy
- Amoniakální - alifatické aminy, sulfonamidy
- Aromatický - aromatické uhlovlodíky
- Dehtový - krezoly, guajakol, subst. fenoly
- Dusivý, dráždivý - anhydridy a halogenidy nízkomolekulárních karboxylových kys. pyridinové bóže, isonitrily
- Etherický - Aceton, ether, ethylacetát, amylacetát
- Hnilobný - Mercaptany, thiofenoly
- Hořkomanitý - Benzaldehyd, nitrobenzen,
- Chloroformový - alkylhalogenidy, alifatické polyhalogen sloučeniny
- Kaťový - kať, hexachlor ethan, terpeny
- Kyselý - nízkomolekulární alifatické karboxyl. kys.
- Orochný - estery alkoholů se střední vel. molekuly
- Žluklý - alifatické karboxylové kyseliny a ketony se střední velikostí molekuly

● Chut'

- Hořká - chinin
- Sladká - dioly, jednoduché sacharidy

2) Chování vzorku při zvýšené teplotě

07

● za přístupu vzduchu - hoření vzorku

plamen	sloučeniny
● jasný	nízkomolekulární alifatické
● čadivý černý	aromatické
● modravý	kyslíkaté
● fialový	jodsloučeniny
● nehoří	polyhalogen slouč. - chloroform tetrachlormetan

cukry, bílkoviny - charakteristický karamelový pach

● za nepřístupu vzduchu - žíhání

produkty rozkladu - plyny NH_3 , H_2S , SO_2 , CO_2 , X_2
vodní pára H_2O

organokorové sloučeniny - bílý nebo barevný zbytek (oxidy, sulfidy)

čistě org. sloučeniny - beze zbytku - jen černý povlak - uhlík

URČENÍ FYZIKÁLNÍCH KONSTANT

I. Bod tání - snižují jej cizí příměsi

Interval tání - Δt od vzniku kapalné fáze do vymizení pevné f. $\Delta t = 0,5 - 1^\circ\text{C}$

Látky vysokomolekulární, iontové, silně polární, polymerní - tají za rozkladu v širokém Δt , nebo uhelnatí

Stanovení bodu tání pod mikroskopem (Kofler) 08

Směsná teplota tání

Smísí se vzorek se standardem ^{přibližně} o stejnému bodu tání (nesmí se lišit o více než 1-2°C). Snížení teploty t. => látky nejsou identické

II. Bod varu - destilační křivka, $\Delta t = 2^\circ\text{C}$
destilace za sníženého tlaku - pro látky, které se rozkládají

III. Hustota - pyknometricky

Hustota $< 1 \text{ g} \cdot \text{cm}^{-3}$: uhlovodíky a alifatické sloučeniny s jednou O- nebo N- skupinou, s výjimkou kys. mravenčí a octové. Mono C-deriv. alif. uhlov.

$\rho > 1 \text{ g} \cdot \text{cm}^{-3}$: poly chlor deriváty, Br-deriváty, J-deriv. alifat. uhlovodíků, halogenderiváty aromat. uhlovodíků

$\rho > 1 \text{ g} \cdot \text{cm}^{-3}$: sloučeniny s několika f. skupinami zvláště umožňují-li asociaci

IV. Index lomu, refrakce

α_1 - úhel dopadu, α_2 - úhel lomu

$$n = \frac{\sin \alpha_1}{\sin \alpha_2}$$

$n = f(\lambda, t, \text{konstituce})$, λ - žlutá Na čára D 589 nm

molekulární refrakce

$$R_m = \frac{(n^2 - 1) \cdot M}{(n^2 + 2) \cdot \rho}$$

= součet atomových refrakcí jednotlivých atomů v molekule.

Potvrzení / vyloučení struktury zkoumané látky - srovnání retrakce vypočtené z indexu lomu s teoretickou hodnotou z příspěvků atomů + inkrementů na vícenásobné vazby, kruhy nebo speciální skupiny at. dle strukt. vzorce

Refraktometr (Zeissův, Abbeho)

V. Optická otáčivost - opticky aktivní látky

$$\alpha = f(\lambda, t, \text{Látka}) \quad \alpha = f(\text{konc., rozpoust.})$$

Specifická otáčivost $[\alpha]$

$$\text{kapaliny } [\alpha]_{\lambda}^t = \alpha / (l \cdot d)$$

$$\text{roztoky } [\alpha]_{\lambda}^t = 100 \cdot \alpha / (l \cdot c)$$

l - délka kyrety (polarimetrické trubice)

t - teplota, d - vlnová délka světla (obvykle Na lampou)

c - koncentrace látky (g / 100 ml roztoku)

α - úhel stočení roviny polarizovaného světla v kruhových stupních

$$\text{Molární otáčivost } [M]_{\lambda}^t = [\alpha]_{\lambda}^t \cdot M / 100$$

dělení 100 - jen úprava čísla

Polarimetr (Lippichův, Fricův, Laurentův)

VI. Rozpuštnost

- závisí na intermolekulárních silách - polarita molekul
- Třídění rozpustnosti: $S_1, S_2, A_1, A_2, A_1B, A_2B, B, M, N, I$
- Vybraná rozpouštědla: H_2O , ethyleter, $\odot NaHCO_3, \odot NaOH, HCl, H_2SO_4$

a) Třídění org. sloučenin na ve vodě rozpustné a nerozpustné

Předpoklady - ve vodě rozpustná:

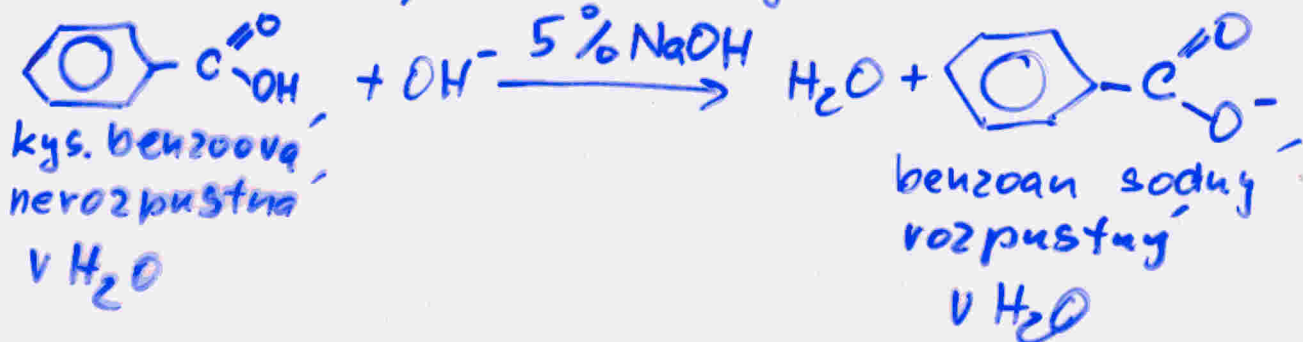
- 1) Ionový charakter
- 2) Několik hydrofilních skupin
- 3) Jedna hydrofilní skupina a řetězec $C_5 - C_6$.
- 4) Neionová sl. - avšak:
  - tvorba vodíkových vazeb
  - acidobazická reakce s vodou

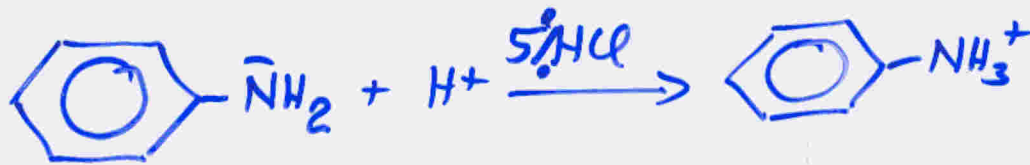
Předpoklady - ve vodě nerozpustná:

- 1) Uhlovodík, halogendeivát
- 2) Netvoří H-vazby, nepolární
- 3) Tvoří H-vazby, ale má malý počet hydrofilních skupin vzhledem k C-skeletu (velká molekula)
- 4) Je překročen součin rozpustnosti

b) Určení acidobazických vlastností org. sloučeniny

- ve vodě rozpustné - acidobazická reakce s H_2O
- ve vodě nerozpustné - s kys. n. z.o.s. $\Rightarrow$ iontová slouč.

Amfoterní sl. (1 kyselá + 1 zásaditá skupina)

p-aminobenzoová kyselina $H_2N-C_6H_4-C(=O)OH$

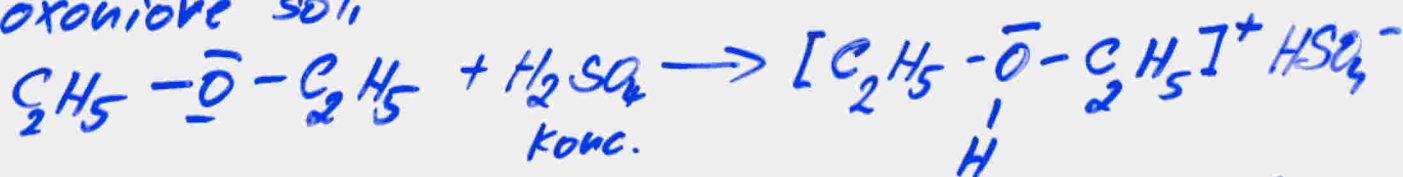
5% NaOH, 5% NaHCO₃

5% HCl

Koncentrovana H₂SO₄

- 1) Primární a sekundární alkoholy se esterifikují
- 2) Terciární alkoholy se dehydratují na olefin - na něj adice H₂SO₄ ⇒ ester
- 3) Nenasycené uhlovodíky dtto terc. alk.
- 4) Aldehydy, ketony, estery, anhydridy, laktony ⇒ oxoniové soli

c) Vliv polarizy org. sloučeniny na rozpustnost ve vodě a v org. rozpouštědlech

- Polární a hydrofilní slouč. - rozpustné ve vodě a v polárních rozpouštědlech (formamid, methanol, ethanol)
- Nepolární sl. (uhlovodíky) - rozp. v uhlovodíkových málo pol. rozp. (chlороform, tetrachlormethan)

Eleotropická řada rozpouštědel

TRÍDY ROZPUSTNOSTI

(12)

ČINIDLO						Koef.	TRÍDA
H ₂ O	(C ₂ H ₅) ₂ O	NaOH 5%	NaHCO ₃ 5%	HCl 5%	H ₂ SO ₄		
+	+	0	0	0	0	S ₁	
+	-	0	0	0	0	S ₂	
-	0	+	+	-	0	A ₁	
-	0	+	-	-	0	A ₂	
-	0	+	+	+	0	A ₁ B	
-	0	+	-	+	0	A ₂ B	
-	0	-	0	+	0	B	
-	0	-	0	-	0	M	
-	0	-	0	-	+	N	
-	0	-	0	-	-	I	

+ rozpustné

0 - nezkouší se

- nerozpustné

S soluble (rozpustné)

M miscellaneous - rozmanitý

A acid (kyselá)

N neutral

B basic (zásadité)

I inert

H₂O, (C₂H₅)₂O - inertní rozpouštědla
ostatní rozp. - reaktivní

Sloučeniny rozpustné ve vodě

S₁ - rozpustné ve vodě a v etheru

Nizkomolekulární látky s jednou polární
funkční skupinou:

v neutrální - aldehydy, ketony, estery,
alkoholy, alifat. amidy

v kyseliny - karbox. kys., ^{nesubst.} fenol, vicesyt. fen.

v zásady - alifat. monoaminy, dusikaté
heterocykly (nitřeré)

S₂ - rozpustné ve vodě, nerozpustné v etheru

v neutrální - kombinace f. skupin: glykoly,
cukry, formamid, acetamid

v kyseliny - amoniové soli org. zásad (ani-
liniumchlorid), polykarbox. kysel.
sulfonové kyseliny

v zásady - soli org. kys. (benzoan Na), komb.
f. skupin (aminoalkoholy, polyaminy)

Sloučeniny nerozpustné ve vodě

A₁ - "silné" kyseliny, pK_a 6, ~ aminosulfonové
kyseliny, aromat. karbox. kys., elektrofilně
subst. fenoly

A₂ - "slabé" kyseliny, pK_a 10, ~ fenoly,
vyšemolek. alifat. kys., thioy, thiofenoly,
nesubst. a monosubst. sulfonamidy, imidy

B - základy - aromatické aminy, N-heterocykly (alkaloidy)

A₁B, A₂B - amfotery ~ aminokarbox. kyseliny, aminofenoly, aminosulfonamidy

M - neutrální sloučeniny obsahující i jiné prvky než C, H, O, halogeny: aromatické nitro-, nitroso-, azo- a hydrazo-sloučeniny, elektrofilně subst. aromat. aminy,

N - neutrální sloučeniny obsahující jen C, H, O, resp. halogeny = vyšemolekulární aldehydy, ketony, estery, alkoholy, nenasycené uhlovodíky

I - inertní látky obsahující jen C, H, (O, X) nasycené alifatické, aromat., cyklické uhlovodíky, diarylethery

Pravidla pro rozpustnost org. látek v inertních rozpouštědlech

- 1) „*Similia similibus solvantur*“
- 2) Čím vyšší člen homologické řady, tím více se podobá uhlovodíku (rozpustnosti), od něhož je odvozen
- 3) Rozp. tuhých l. závisí na mol. soudržnosti v tuh. stavu. Měřítkem je hod. tání.

4) Vysokomolekulární látky mají sníženou rozpustnost v inertních rozpouštědlech.

5) Solvatace zvyšuje rozpustnost nad očekávanou hodnotu

ROZPOUŠTĚDLA

INERTNÍ ($H_2O, (C_2H_5)_2O$)
elotropní váda,
mezimolekulové síly, polarita

REAKTIVNÍ ($NaOH, NaHCO_3, HCl, H_2SO_4$)
reagují s kys. nebo zář. skupinami
a převádějí látky na solí rozp.
v H_2O nebo v H_2SO_4 konc.

Praktické provedení určování rozpustnosti

0,1g tuhé látky > → 3ml rozpouštědla
0,2ml kapaliny 1 minuta

DŮKAZY PRVKŮ

KVALITATIVNÍ ELEMENTÁRNÍ ANALÝZA

mez důkazu 1×10^{-7} mol klasickými metodami

Nutný oxidační nebo redukční rozklad (mineralizace):

- 1) Spalování při vysoké teplotě
- 2) Var v minerálních kyselinách

DŮKAZ UHLÍKU

žihání - černý zbytek x kys. štavelová (H_2O, CO, CO_2)

a) OXIDAČNÍ ZKOUŠKA

žihání s práškovým $CuO \Rightarrow CO_2 + H_2O$

H_2O - kondenzát na stěnách

CO_2 - do $\odot Ba(OH)_2 \Rightarrow \underline{\underline{BaCO_3}}$

b) REDUKČNÍ ZKOUŠKA

ba) obrácený LASSAIGNEŮV test

tavení: $Na + amoniak + org. látka \Rightarrow$

$\Rightarrow Na \text{ (CN)}$

vyhloužení a důkaz

- BERLÍNSKÁ MODŘ $Fe_4[Fe(CN)_6]_3$
- BENZIDINOVÁ MODŘ

bb) tavení s azidem Na

$NaN_3 + C \rightarrow Na \text{ (CN)} + N_2$

DŮKAZ KYSLÍKU

a) JODOVÁ ZKOUŠKA - rozpouštění

tuhé látky jako taveniny

nebo roztoky v bezkys. rozp. ruší S, N, J

bez kyslíkatá rozp.

HNĚDÁ barva

kyslíkatá rozp.

FIALOVÁ b.

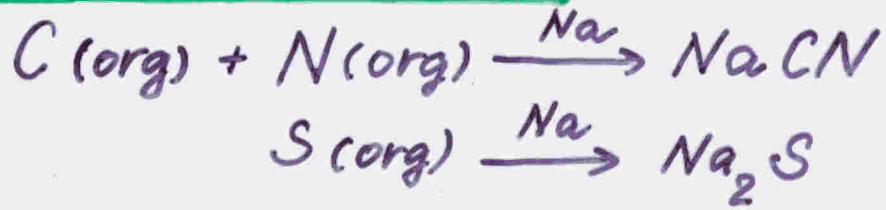

b) TERMICKÉ ŠTĚPENÍ - zahřívání v proudu $N_2 \rightarrow Pt$
 spirála rozžhávena $\Rightarrow C \rightarrow CO, CO_2$, pohlcení v $\odot$
 $CuCl$ (jeu CO), přidá se $PdCl_2 \Rightarrow$ žlutý prsteneček,
 který po chvíli zčerná. Negativní případ: zůstane
 žlutý

DŮKAZ DUSÍKU A SÍRY

a) Důkaz dusíku-žihání látky s NaOH ($NaOH + CaO$,
 natronové vápno) $\Rightarrow$ vzniká NH_3 - důkaz
 Nesslerovým činidlem.

b) LASSAIGNEOVA ZKOUŠKA - žihání s Na nebo K

důkaz ve vodném výluhu mineralizátu

$N \rightarrow CN \rightarrow$ BERLÍNSKÁ MODŘ

$S \rightarrow S^{2-} \rightarrow$ + nitroprussid sodný $\Rightarrow$ fialové zbarv.

Lassaigueova zkouška selhává u diazosloučenin,
 které při zahřívání uvolňují dusík.

DŮKAZ HALOGENŮ (Cl, Br, I)

a) BEILSTEINOVA ZKOUŠKA (orientační)

Cu - drátek + org. látka - v plameni těžký halogenid
 měďnatý - barví nesvítilivý plamen zeleně až modře

Nefunguje pro F: • fluorid Cu je málo těžký
 • vazba C-F je příliš pevná
 negativní reakce je spolehlivá

ŽÍHÁNÍ S OXIDEM VÁPENATÝM

Teplotný rozklad s CaO ⇒ CaCl₂, CaBr₂, CaI₂, CaF₂

Vyloučení ⇒ v O důkaz Ag⁺ ⇒ AgCl, AgBr, AgI

CaF₂ - nerozpustný ⇒ bílý zákal

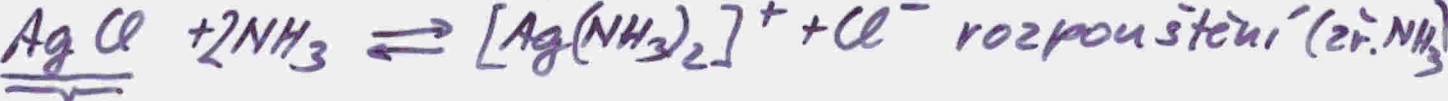
Pro důkaz F je třeba t°C = 1000

ŽÍHÁNÍ S MG A UHLIČITANEM DRASELNÝM

Redukční pyrolyza ⇒ Cl⁻, Br⁻, I⁻, F - nereaguje

Ruší N: Ag[Ag(CN)₂] - nerozpa, S: Ag₂S černý

Rozlišení Cl, Br, I,

Br, I po pyrolyze se oxidují chloraeminem T v H₂SO₄.
provedení v chloroformu ⇒ vytřepání ⇒

Br₂ - žluté zbarvení, I₂ - fialové zb.

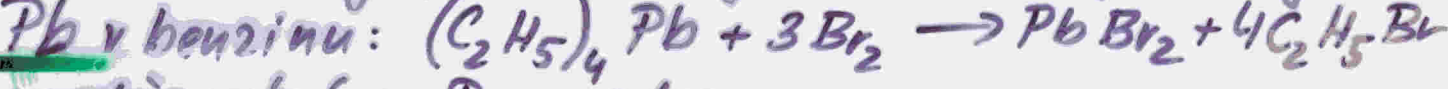
DŮKAZY DALŠÍCH PRVKŮ

P, As - alkalicko-oxidační tavení (NaNO₃ + K₂CO₃)

B - tavení s Na₂CO₃, rozp. ve zředl. H₂SO₄,
přídavek konc. H₂SO₄ + CH₃OH, zapoření
⇒ methylester kys. borité - zelené zbarv.

KOVY - popel po spálení ⇒ oxidy, uhličitany ⇒
důkazy porozp. v kys. jako anorg. ionty

protřepání s Br- vodou